

**MARÍA JOSÉ DOMÍNGUEZ VÁZQUEZ – LUDWIG M. EICHINGER (EDS.):
VALENZ IM FOKUS. GRAMMATISCHE UND LEXIKOGRAFISCHE STUDIEN.
FESTSCHRIFT FÜR JACQUELINE KUBCZAK¹**

Mannheim: Institut für Deutsche Sprache, 2015, 295 stran
ISBN 978-3-937241-49-4

Dílo vzešlo z kolokvia uspořádaného v roce 2013 na počest pokračovatelky díla Ulricha Engela a Helmuta Schumachera, Jacqueline Kubczak, která po 42 letech ukončila svou činnost v gramatické sekci Institutu pro německý jazyk v Mannheimu (IDS, Institut für Deutsche Sprache). Rodilá Belgičanka hovořící francouzsky a vyrůstající ve valonském a vlámském prostředí studovala germanistiku, nederlandistiku a anglistiku v Lovani. Neomezila se „jen“ na zpracování valence v němčině, ale zasloužila se i o vznik dvojjazyčných valenčních slovníků.² Více než tisícistránkový slovník VALBU z roku 2004³ je komerčně velmi úspěšný a oblíbená je jeho (bohužel štihlejší) verze E-VALBU (2011), jejíž je Jacqueline Kubczak jedinou autorkou.⁴ S jejím jménem je spojeno hned několik projektů: Německo-francouzská kontrastivní gramatika, projekt *Verben in Feldern*, dílo *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist*, projekt kontrastivní lexikografie (nominální syntax v němčině a francouzštině) a konečně i projekt GRAMMIS (Gramatika v otázkách a odpovědích).

Recenzentka se nyní zaměří především na ty příspěvky, které tematizují problémy se slovníkovým zachycením valenčních vazeb v souvislosti s problematikou němčiny jako cizího jazyka: Výzkum lze jistě probírat z různých teoretických hledisek, ale uživatele slovníku zajímá hlavně vyčerpávající přehled valenčních vzorců doložených příklady a mimo to i valence nerealizovaná, kterou slovníky často zamlčují, a tak umenšují jejich výpovědní hodnotu. Dle názoru recenzentky není problém vybavit zpracovávané valenční vazby alespoň běžnými diafrekvenčními údaji a přiblížit tak uživatelům centrální a periferní jevy. Zvažme např. úskalí slovesa *besuchen*, které má (i když zřídka) nerealizovaný objekt (*Unsere Tante besucht und besucht...*). Kolik pedagogů by tuto větu označilo jako gramatickou chybu, protože zkrátka takový příklad ve slovníku nenašli? Hlavní je proto vyčerpávající analýza nejen jazyka psaného, ale i mluveného. Mezery v heslových statích objevuje spíše cizinec, který porovnává němčinu s mateřštinou (viz statě od Marii José Domínguez Vázquez či Františka Štíchy), zvláště pokud je typologicky odlišná (viz příspěvek Pétera Bassoly níže). Zamrzí, že právě v IDS, kde přišla na svět Belicova kookurenční analýza⁵, metoda pro detekci

1 Téměř celý text je přístupný na <http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/festschrift.html> (30. 11. 2015)

2 BASSOLA, P. — BERNÁTH, C. — SAROLTA, L. — TAMÁSSY BÍRÓ, M. — KUBCZAK, J. (2003): *Deutsch-ungarisches Wörterbuch zur Substantivvalenz*. Teil I. Szeged.
BASSOLA, P. (ed.) (2012): *Német-Magyar Fónévi valenciászótár / Deutsch-ungarisches Wörterbuch zur Substantivvalenz*. Teil II. Szeged.

3 SCHUMACHER, H. — KUBCZAK, J. — SCHMIDT, R. — DE RUITER, V. (2004): *VALBU. Valenzwörterbuch deutscher Verben*. Tübingen.

4 <http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/index.html> (30. 11. 2015)

5 <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/methoden/ka.html> (30. 11. 2015)

valenčních struktur jako stvořená, byla tato při vzniku VALBU ignorována. (Viz stať od Perkuhna et al. zmíněnou níže). S korpusem se bohužel často zachází spíše jako s „mrtvou kartotékou“⁶, po níž lingvista sahá proto, aby objevil předdefinovanou konstrukci, kterou je nutno doložit, a nikoliv proto, aby vnikl do interních struktur dosud skrytých.

Příspěvek od **Pétera Bassoly** *Verben und valente Nomina* rozvíjí starší myšlenku o rozdělení valenčních substantiv podle sémantických a gramatických kritérií.⁷ Činí tak na první sondě vzorků, objevuje nové valenční struktury a dospívá ke strategii vedoucí k budoucí typologizaci německých substantiv dle jejich valence. Materiál pochází z německo-maďarského slovníku k valenci substantiv (viz pozn. 2). Autor dochází k závěru, že lze rozlišit substantiva bidirekcionální (např. *Auftrag geben — bekommen/erhalten*) a substantiva s tzv. fázovými slovesy (*beginnen, beenden* aj.). Tyto skupiny podrobuje dalšímu zkoumání, zaměřuje se na variabilitu sloves a potenciálních větných členů, s nimiž se substantiva spojují.

María Teresa Bianco, mj. autorka německo-italského valenčního slovníku,⁸ píše ve stati *Valenzielle Konstellationen im Italienischen und im Deutschen* o valenčních vazbách etymologicky příbuzných slov (*analysieren — analizzare, Analytiker — analista, analysierbar — analizzabile* apod.). Z hlediska neněmeckého uživatele vysoce hodnotí přínos VALBU a E-VALBU a přimlouvá se za přepracování starých slovníků k valenci sloves, substantiv a adjektiv.

Lesław Cirko tematizuje ekvivalenci německých a polských syntaktických konstrukcí v příspěvku *Satzmuster im Polnischen, die es im Deutschen nicht gibt*. Podle autora je polština na větné struktury bohatší; krátká rekapitulace valenčních příruček v úvodu nasvědčuje tomu, že obsáhlý valenční slovník s větnými vzorci nám polští lingvisté zůstávají dodnes dlužni. Autor se zamýšlí nad tím, v čem je příčina asymetrie mezi polštinou a němčinou co do počtu i typů valenčních struktur a rozvíjí tři postřehy: a. V němčině neexistuje instrumentál, v polštině tolik aktivní ve vícerovětných vzorcích (např. *Jan odwdzięczył się kolegom za ich pomoc uroczystą kolacja :: Jan zeigte sich bei seinen Kollegen für ihre Hilfe erkenntlich, indem er sie zu einem feierlichen Abendessen einlud.*) b. Polština má řadu predikativ schopných konstituovat větu (*Bardzo mi jej szkoda. :: Sie tut mir so leid.*) c. Polština má větší morfosyntaktickou sensibilitu (např. negací se mění větná struktura, viz *Jem gruzski./Nie jem gruszek.*). Polemizuje pak s Engelovou Německo-polskou kontrastivní gramatikou z roku 1999⁹ právě ohledně této alternace a navrhuje považovat zde uvedený případ za samostatný vzorec, protože v tomto případě neexistuje v polštině akuzativ po negaci jako v němčině. Domnívám se, že jde o polemiku zaměřenou na detail; na generalizace uvedené výše je ještě brzy.

6 Cituji formulaci Cyrila Belici na lexikografickém sympoziu v IDS v roce 2004. Šlo o stesk spojený s otázkou času: již tak velmi časově náročné slovníkové projekty nemohou pokrýt současně i výzkumné cíle.

7 Srov. <http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/festschrift/bassola.pdf>. (30. 11. 2015)

8 BIANCO, M. T. (1996): *Valenzlexikon deutsch-italienisch. Dizionario della valenza verbale*. Heidelberg.

9 ENGEL, U. et al. (1999): *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Heidelberg.

Maria José Domínguez Vázquez přichází s tématem *Zu Valenzreduktionen und indirekten Charakterisierungen. Versteckte Information in E-VALBU* a zkoumá různé případy tzv. redukované valence, např. *Der neue Rasenmäher schneidet das Gras schnell und mühelos* a nepřímých charakteristik, kde figuruje metonymie, např. *Die ganze Straße hat den Mann ausgelacht*. J. Kubczak tento termín chápe jako důsledek transferu rolí a zároveň jako systémovou změnu valenčního rámce u vědomí, že termín redukované valence je interpretován rozmanitě (přehled na s. 77). Autorka nalézá v E-VALBU 392 nepřímých charakteristik, redukováných valencí pouze 77. Dále zjišťuje, které alternace resp. přestrukturované valenční rámce se zde vyskytují. Volí cestu analýzy různých typů redukce valenčních pozic a shrnuje je v přehledu, který má odstranit nejednoznačný termín redukované valence (viz s. 85n.). Tato tabulka je velmi inspirující pro lexikografy, protože ti se často spokojí a popisem „klidového stavu“ větné konstrukce, a pak jim uniknou data ilustrující valenci v parole.

Výstižným názvem *Tanz um das Verb* opatřil **Ulrich Engel** svůj příspěvek, v němž nově shrnuje dosavadní poznatky týkající se jednoduchého verba a verbálních komplexů, resp. perfektivních a pasivních forem, ale i kongruence subjektu a verba. Poté, co se autor v průběhu textu konfrontuje s Tesnièreovým pojetím slovesa, shrnuje roli „neodbytného“ podmětu, s jehož určením a kongruencí (*Es ist ein Ros´ entsprungen, Es sind drei Rosen entsprungen*) jsou prý potíže proto, že si pod tlakem tradičních gramatických teorií (včetně generativní gramatiky) většina lingvistů nechce připustit existenci vět bez něj (srov. něm. *Es regnet* versus polsky *Pada*). Tento stav chápe Engel jako důsledek hlubokého neporozumění Aristotelově gramatice již ze strany stoiků: Aristoteles měl na mysli strukturu výpovědi (později členěnou na *téma — réma*), nikoli izolovanou větu s její strukturací na subjekt a predikát, na niž se bohužel soustředily další generace, a tak důsledky této dezinterpretace neseme dodnes.

Marek Konopka nás seznamuje s dalšími výsledky výzkumu německého genitivu. Tentokrát mapuje valenci sloves a jejich variace v současném úzu včetně příznakovosti nejen z hlediska teritoriálního a diachronního, ale i dle situativní i sociální osy. Příspěvek s názvem *Sich der guten Zeiten und sich an die guten Zeiten erinnern oder vielleicht auch die guten Zeiten erinnern? Die Genitivverben* přináší nové informace k aktuálnímu úzu třídy sloves *gedenken, sterben, bedürfen, entbehren, kommen* (slovesa s objektem v genitivu), třídy sloves reflexivních jako (*sich*) *annehmen, (sich) erinnern, (sich) erwehren* atd., pojících se nejen s obligátním objektem v genitivu, ale i se zvratným zájmenem v akuzativu. Do třetí třídy řadí pak slovesa vyžadující objekt v genitivu i v akuzativu: *jemanden einer Sache überführen, anklagen, berauben, bezichtigen, verdächtigen* — verba s tzv. *genitivus criminis* (též *verba iudicialia/forensia*) a kromě nich též sloveso *entheben*. Lze říci, že četnost sloves s genitivem klesá, hlavně tam, kde není reflexivní zájmeno, tedy u *gedenken, entbehren, bedürfen*. U všech ostatních dochází více či méně k alternacím: ať už v podobě předložkových vazeb, infinitivní konstrukce či vedlejší věty (*jemanden des Verbrechens/wegen des Verbrechens anklagen; jemanden anklagen, ein Verbrechen begangen zu haben/jemanden anklagen, dass er ...*). U sloves z oblasti práva je zajímavé, že pouze u *bezichtigen* má genitiv dosud neohroženou pozici. U ostatních zde jmenovaných jsou genitivní konstrukce vytlačovány výše uvedenými alternativami. A tak lze shrnout, že genitiv sice postupně mizí, ale pokud se u sloves vyskytne, signalizuje

jím uživatel jazyka výrazněji intelektuální diskurs typický pro slavnostní či společensky závažné příležitosti — včetně vyjádření ironického podtónu. Pokud dochází ke změně valence, lze hovořit o změně významu (*sich erinnern* je pak významově totožné s *gedenken*). Studie poskytuje i velmi cenné metodologické poznámky k technickým úskalím korpusového výzkumu.

Skupina autorů věnujících se na IDS metodám korpusových analýz **Rainer Perkuhn, Cyril Belica, Holger Keibel, Marc Kupietz a Harald Lungen** se v příspěvku **Valenz und Kookkurrenz** zabývá přínosem kookurenční analýzy při odhalování valenčních struktur a zevrubnější identifikaci lexika, které tyto struktury vytváří: kookurenční vzorce by byly vskutku vítaným doplňkem jak pro autory slovníků, tak pro jejich uživatele. Autoři se tak přibližují (třebaže z jiné metodologické pozice) k příbuznému tématu, které z hlediska nerodilých mluvčích analyzují Susumu Zaima a Minkyong Kang (viz níže).

František Štícha se ve své kontrastivně založené studii nazvané **Wie identifiziert man das lexikalisch unausgedrückte Objekt im Satz?** zamýšlí nad eliptickými objekty v němčině, češtině a francouzštině a ukazuje cestu k jejich výzkumu. Přináší celou řadu korpusových dokladů a názorně ukazuje, že při průzkumu elips manheimský korpus DeReKo¹⁰ není nejvhodnější, protože postrádá bohatší podíl krásné literatury, jež je k jejich výzkumu vzhledem k předpokládané kreativité autorů vhodnějším zdrojem než texty publicistické. Je velmi zapotřebí věnovat zvláštní pozornost interferencím při popisu sloves stejného významu, ale s různou valencí: srov. české **Pes vrtí*. versus něm. *Der Hund wedelt*. Svým příspěvkem autor potvrzuje, že tvorba teorií je de facto bezcenná, pokud ignorujeme objemný jazykový materiál. Autor shrnuje cesty vedoucí k identifikaci nevyjádřeného objektu: Je to především kontext, předvedění o světě, ale i jazykové znalosti.

Autoři **Susumu Zaima a Minkyong Kang** píší ve stati **Zur gebrauchts- und korpusbasierten Analyse der Konstituentenverbindungen im Deutschen** o lexikálních konstituentech („Mitspieler“) spojujících se se slovesy. Jejich kritika na adresu abstraktních definic významu (např. ve VALBU) je oprávněná: dokládají, že cizinci hledají především kolokace, a to hlavně tam, kde není ze slovníkového popisu zřejmá diference mezi dvěma tvary (*ändern/verändern*). Kolokáty z korpusu by chtěli opatřit údaji o frekvenci (např. *die Welt verändern* 28okrát, *die Welt ändern* 34krát) a o syntaktické funkci (např. subjekt, objekt v akuzativu). Tak sice činí již *lexiko*¹¹ či dokonce DWDS¹², údaje jsou ale kusé. Přitom je účelné využít data pouze z příhodných konstrukcí: např. na slovese *verbringen* ve vedlejších větách s *dass* (s méně příznakovým slovosledem) lze kvantifikovat podíl konstituentů označených jako *wie*, *was*, *wo*. Pro tranzitivní slovesa platí, že typy konstituentů najdeme nejlépe na infinitivních konstrukcích s *zu*, kde převažuje spojení slovesa a objektu. Tyto myšlenky mají vejít do plánovaného dvojjazyčného slovníku konstituentů určeného cizincům.

10 Deutsches Referenzkorpus, pro interní (nikoliv veřejný) přístup je aktuálně k dispozici 26 miliard textových slov, srov. <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/> (30. 11. 2015)

11 <http://www.owid.de/wb/lexiko/start.html> (30.11.2015)

12 *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*, viz www.dwds.de (30.11. 2015)

Sborník uzavírá význačná teoretická německé gramatiky **Gisela Zifonun** statí **Voll Energie stecken und voller Geigen hängen — seltsame Phrasentypen und ungewöhnliche Valenzmuster**. Studie tematizuje nominální fráze s výrazem voll(er) + substantivum: poskytuje zevrubnou argumentaci pro určení statutu této neprůhledné konstrukce a její funkce z hlediska morfosyntaxe, sémantiky a argumentační struktury.

Veskrze vydařený sborník potvrzuje nejen známý fakt, že německá slovesa jsou z hlediska gramatického popisu tou nejtěžší kapitolou pro lexikografy i studující, ale i názor, že prohlásit projekt E-VALBU kvůli odchodu J. Kubczak za ukončený byla chyba. Zahraniční germanisté doufají, že do jeho obnovení snad mnoho času neplyne, protože zájem o podchycování aktuálního stavu valence a její slovníkový popis trvá. Elektronický zdroj je pro adresáta v dnešní době již nepostradatelný.

Marie Vachková | Ústav germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
marie.vachkova@ff.cuni.cz